

بِقَلْمَ آقَایِ مُحَمَّدِ مُهَرَان

آذر بایجان گیونی

مقدمه

پانزدهمین ماهی است که اینجانب پخدمت بر افتخار آذربایجان مامور و بخدمات ناچیزی نسبت به برادران گرامی آذربایجانی خود موفق گردیده‌ام از بدایت امر بر اثر غریزه ذاتی و پیروی از ذوق فطری در مقام تهیه اطلاعاتی از این منطقه عزیز ابران بوده و آنچه که با مشغله زیاد میسر گردید بجمع آن پرداختم و در سلک مباحثی منتظم ساختم و تردیدی ندارم که همین مختصر خالی از عیب و نقص مفصل نیست چون بنا بشخص دوست دانشمند آقای دکتر ییانی رئیس محترم دانشکده ادبیات و کارکنان فاضل نشریات دانشکده و استادان معظم دانشگاه که خوشختابه گاهی از خرمن‌معرفت و دانش آنان خوش بهره و نصیبم میشوداین وجیزه را برای مطالعه ارباب ذوق بیفایده ندانستند لهذا تدریجاً اطلاعات و اکتسابات ناقص خود را در نشریه گرانیهای دانشکده ادبیات تبریز چاپ و تقدیم خواسته‌گان عزیز مینمایم مگر تجسس اینجانب دانشمندان و صاحبان اطلاع را تحریک کند که در رفع نواقعی آن

بگوشند و زود یا دیر مجموعه کاملی از وضع آذربایجان اعم از گذشته و حال چه از نظر جغرافیائی و چه از لحاظ کشاورزی و یا سایر مباحث ضروری که در یاد داشتهای اینجانب ذکری از آن نیست بوجود آورند تا موجب استفاده نسل حاضر و آینده قرار گیرد و چیزی بر کسی مکتوم و مجهول نماند.

ضمناً از آقایان رؤسای محترم ادارات دولتی آذربایجان که در تسليم اطلاعات نافع خود و همچین از آقای مهندس اردشیر صدقیانی کارمند پیشکاری دارانی آذربایجان که در گرد آوردن اطلاعات مزبور با اینجانب یاری گرده و یاد داشتهای مرا کامل نموده اند سپاسگزارم و امیدوارم هر کاه بتقص و اشتباهی برخورند و یا اطلاعات دیگری که در تکمیل آن مؤثر باشد بدست آورند از تذکر و افاضه آن درین و مضایقت نفرمایند و موجبات کمال تشکر اینجانب را فراهم سازند : تبریز
هفتم اسفند ماه ۱۳۲۶ — محمد مهران

بحث اول = خصوصیات آذربایجان

آذربایجان یکی از چهار ایالت مهم ایران^(۱) واقع در شمال غربی این مملکت میباشد.

مساحت آن در حدود ۱۸۳۰۰ کیلو متر مربع (۱۸۲۹۹۷۰۰ هکتار) جمعیت تقریبی آن ۲۸۵۲۸۱۳ نفر (۱۵/۵ نفر در یک کیلو متر مربع) و از حیث مساحت تقریباً برابر با $\frac{۱۱}{۱۶}$ ایران^(۲) و از حیث جمعیت مقابل

(۱) آذربایجان - خراسان - کرمان و بلوچستان - فارس

(۲) - مساحت ایران ۱۶۴۸۰۰ کیلو متر مربع است :

خمس جمیعت ایران است .

آذربایجان از زمان ڈتھعلیشاه قاجار (۱۲۱۲ - ۱۲۵۰ هجری قمری) تا زمان سلطان احمد شاه قاجار (۱۳۲۷ - ۱۳۴۴ هـ ق) ولیعهد نشین و بترتیب عباس میرزا - محمد میرزا - ناصرالدین میرزا - مظفرالدین میرزا - محمد علی میرزا - محمد حسن میرزا در این قطعه از مملکت حکومت و فرمانفرماei داشتند از سال ۱۳۱۲ شمسی آذربایجان بدو استان شرقی و غربی تقسیم و دو استاندار برای آن تعیین گردید که اولی در تبریز و دومی در رضائیه اقامت داشت و بموخب تصویب‌نامه شماره ۱۰۸۵۰/۷۶۵ - ۲۵/۴/۵ مجدداً این دو استان به استان آذربایجان نامیده شد .

در قانون تقسیمات کشور مصوب شانزدهم آباناه ۱۳۲۶ که مملکت ایران بخش استان و پنجاه شهرستان تقسیم گردیده آذربایجان بنام استان شمال غربی یاد و شش شهرستان تبریز - خوی - رضائیه - مهاباد - مراغه - اردبیل جزو آن قلمداد شده است .

نظر باین‌که بمحض تبصره ۲ مساده دوم قانون مزبور بشرح زیر :

«وزارت داخله میتواند با تصویب هیئت وزراء تقسیمات داخلی کشور یا مرکز آنها یا حدود شهرستانها را تغییر دهد و پس از آزمایش و رفع نواقص تقسیمات قطعی را برای تصویب تقدیم مجلس شورای اسلامی نماید»، بهیئت وزیران اجازه و اختیار تغییر در تقسیمات داخلی کشور برای آزمایش و رفع نواقص داده شده است لهذا از تاریخ تصویب قانون مزبور تا حال در بعضی شهرستانها و بخش‌های تابع هر یک از شهرستانها تغییراتی بمحض تصویب‌نامه‌های متعدد هیئت وزیران داده شده که ما از ذکر جزئیات آن خود داری مینماییم اینکه با در نظر گرفتن آن تغییرات وضع استان

آذربایجان چنین است:

- ۱- شهرستان تبریز - بخش‌های تابع آن: هرند - جلفا - اسکو دهخوار قان (آذربایجان) - سرانگند (هشتارود) - سراب - اهر (ارسباران) ۱ شبستر (اوونق و انزاب)
- ۲- شهرستان خوی - بخش‌های تابع آن: فاکو - شاهپور
- ۳- شهرستان رضایه - بخش‌های تابع آن: اشنو - سلدوز (تقده)
- ۴- شهرستان مهاباد (۲) بخش تابع آن: بوکان
- ۵- شهرستان مراغه - بخش‌های تابع آن: میاندواب - شاهین‌دژ - تکاب - بناب - عجب‌شیر - ملک‌کنده - چهار اویساق.
- ۶- شهرستان اردبیل - بخش‌های تابع آن: خیاو (مشکین شهر) - خلخال (۳) آستارا

اغلب نقاط آذربایجان سردسیر و بعضی نقاط معتدل است تنها منطقه مغان گرم سیر میباشد قسمت اعظم آذربایجان کوهستانی است جلگه‌ها و تپه‌های خاکی آن منطقه زراعتی و دامنه‌های کوهها مراتعی دارند که مخصوص چراگاه

(۱) بحوجب تصویب‌نامه شماره ۱۷۰۱۱/۴۰۹ - ۱۳۲۳/۶/۱ بخش اهر از تبریز منزوع و تبدیل شهرستان شده ولی جز در امور حکومتی رعایت نشده است:

(۲) بحوجب تصویب‌نامه شماره ۲۷۹۷۵ - ۱۳۲۲/۶/۲ بخش سقر تبدیل شهرستان و بانه و سرداشت از مهاباد منزوع و جزء بخش‌های تابع شهرستان سقر منظور و از آذربایجان جدا و جزء گردستان شناخته شده و فقط از لحاظ تشکیلات آرتیشی جزء لشکر آذربایجان است.

(۳) بحوجب تصویب‌نامه شماره ۶۹۰۶ - ۱۳۲۲/۶/۱۷ بخش خلخال از اردبیل منزوع و شهرستان مستقلی شده و فرماندار برای آنجا تعین گردید ولی در سایر امور تابع اردبیل است

دامها است و محیط آذربایجان علاوه بر استعداد زراعتی استعداد کامل برای دام پروری نیز دارد.

علاوه بر شهرستانها و بخش‌های سابق‌الذکر آذربایجان دارای ۶۵۳۱ پارچه
دهات است و جمعاً ۹۶۵۶۴ هکتار زمین زیر کشت و باقی بواسطه کمی آب و یا
قدان وسائل فلاحتی لازد رع مانده است
اسامی دهات آذربایجان بازه کر خصوصیات و کیفیات هر یک بعداً ذکر
خواهد شد.

ارتفاع هریک از شهرستانها از سطح دریا باینقرار است :
 تبریز ۱۳۶۷ متر خوی ۱۱۴۲ متر رضائیه ۱۳۲۴ متر مراغه ۱۴۸۹ متر
 اردبیل ۱۴۱۰ متر.

ارتفاق بارندگی.

تبریز در حدود ۳۰۰ میلیمتر

رضاeiه ۵۰۰

مراجعه

ارڈیل ۳۷۰

درجه حرارت در آذربایجان :

معدل حداکثر حرارت بطور متوسط ۳۶ درجه

والمعدل حداقل حرارت بطور متوسط ۱۳ درجه

کوههای عمدۀ آذربایجان:

۱- سهند: در امتداد مراغه - جنوب تبریز - میانه و قافلانکوه - قشلاق ایلات

اطراف مراغه - میاندواب - دهخوارقان و بناب است

۲- سبلان : در امتداد اهر - خیاو - اردبیل - سراب

پیلاق مهم ایلات و طوایف شاهسون و خیر آگاه در حدود بیک ملیون کو سفنه

1

۳- بزرگوش : در امتداد میانه - سراب - خلخال - طوالش

یلاق ایلات پولادلو است

۴- کوههای غرب رضائیه : محل سکونت ایلات کردها است.

رودخانه‌های آذربایجان

رودخانه‌های آذربایجان از حیث میزان آب و کوههایی که سرچشمه میگیرد

و نواحی که مشروب مینماید بشرح زیر میداشد:

شماره نام شهرستان	هیزان آب
ردیف یا بهمن نام روودخانه	در راه راه
مشروب مینماید	به هزار

۱ - مرند	قره قوم	عسنک آسیاب	کوهستان میشاب	کندراج
۲ -	ذولین ۴/۵	»	از کوههای سلطان سنجر	۱۱ قریه
۳ -	»	محبوب آبادچای ۴	کوهستان میشاب	محبوب آباد
۴ -	»	زنوز چائی ۴	از کوههای سلطان سنجر	۳ قریه
۵ -	۲	»	»	هر زند ۴
۶ -	۱	»	»	کندچائی ۳
۷ -	۳	»	»	عیش آباد ۲
۸ -	۲	»	»	پیوبالا چائی ۳
۹ -	۳	-	-	انامق ۴
۱۰ -	۲	-	-	بلدره ۴
۱۱ -	»	کوهستان میشاب	اراضی شوره زار	شور چائی -
۱۲ -	»	»	۱ قریه	آرواز چائی ۴
۱۳ -	»	از ارتفاعات سبلان	۵	سراب پسلر ۴۰۰
۱۴ -	»	-	-	جمال آباد ۷۰
۱۵ -	»	-	-	بیر آغوش ۹۰

شماره نام شهرستان مساحت اراضی که
ردیف یا بخشی نام روستا در بهار سرچشمه روودخانه مسروب مینماید
۱۵۵۴ تاریخ

—	—	—	۱۶- سراب آغورق، سنک آسیاب
۹ قریه	—	—	۱۷- گلی ۸۰،
۴	—	—	۱۸- ساغرچی ۱۵۰،
۴	—	—	۱۹- ناجیار ۲۰۰،
۲۶	—	—	۲۰- ارسباران اهر ۱۵۷۵،
۲۷	—	—	۲۱- کلیبر ۲۲۵،
۱۱	—	—	۲۲- سلیمان ۲۲۵،
۱۴	—	—	۲۳- کنیزه ۱۷۵،
۲۱	—	—	۲۴- مشکین ۱۰۰،
۶	—	—	۲۵- تلخه روود ۱۳۰۰،
۴	—	—	۲۶- اشدهین ۴۰۰،
۱۰	—	—	۲۷- میانه سفید روود ۱۵۰،
۲	از کوه بزرگوش	—	۲۸- شهر چائی ۵۲،
دهات واقعه در میر خور	—	—	۲۹- قزانقو —
—	—	—	۳۰- کوندر عبدی —
۲ قریه	—	—	۳۱- آغ دو غش ۱۵ سنک آسیاب
۸	—	—	۳۲- کرم چائی ۴۰،
۱	—	—	۳۳- شبستر صوفیان ۱۵،
۲	—	—	۳۴- طسوچ چائی ۱۰،
۲	—	—	۳۵- خامنه ۲۰،
۱	—	—	۳۶- انزاب ۲۰،

شماره نام شهرستانه رویف یا بخش نام رو دخانه مساحت اراضی که
تعداد قرائیکه شرکبینهاید سرچشمہ رو دخانه در بهار هیزاب آب
مساحت اراضی که شرکبینهاید سرچشمہ رو دخانه در بهار هیزاب آب
۴۵ هکتار

۳۷- شبستر هر پرس چائی ۱۸ سنت آسیاب - ۴ قریه

۳۸- رو دخانه چائی ۱۴ - - - ۳

۳۹- مراغه لیلان، ۱۴، ۴۵۰۰ از کوههای آجرلو ۸۰

۴۰- خوشا تو، ۳۵۰۰ - - - ۵۰

۴۱- زرینه رود، ۳۰۰۰ متر مکعب، محل خمسه دهات واقعه دره پیر خور ۱۵۰۰۰ (۹۰ قریه)

۴۲- سینه رود، ۵۰۰۰ سنت، کردستان دهات واقعه ۲۲ قریه ۲۵۰۰۰

- - ۳۴ قریه ۱۰۰ صافی چائی

۴۴- قله، ۱۰۰ « ۱۰۰ « ۱۸۰۰۰ ۲۹

۴۵- فریقو، ۲۰۰ « ۱۳۰۰۰ ۱۴

۴۶- روق، ۱۰۰ « ۱۴۰۰۰ ۴۴

۴۷- آجولو، ۱۰۰ « ۶۰۰۰ ۲۲

۴۸- آمالو چائی، ۱۰۰ « ۳۵۰۰ -

۴۹- سید بکی، ۸۰ « ۴۰۰۰ ۹

۵۰- سراجو، ۶۰ « ۳۵۰۰ ۲۱

۵۱- اردبیل سینه رود از کوههای بیجار کروس دهات واقعه دره پیر خور -

- - طالش، « هرو آباد .

- - - شاهزاده -

- - کوگان رود سنجبد

- - از دامنه ارتفاعات - کاغذ کنان

- - از کوههای کدو ن - آستارا رو دخانه مرزی

- - حاجی امیر ملاهادی -

ردیف	نام شهرستان	دیوار	میزان آب	تهدید قرایلکه	ملحقات از اینکه	هر چشم دودخانه	مشروط و مینماید
۵۸	آستارا کانروود	—	از گرده تپه سو تالان	دهات واقعه در میر خور	—	—	به هكتار
۵۹	لوندویل	—	«	قلعه لاطون	«	«	—
۶۰	چلوند	—	«	کوههای البرز	«	«	—
۶۱	مشگین شهر قره سبو	۱۱ سنك	۱۵	قریه	—	—	—
۶۲	مشکین چائی	۱۱	۱۰	«	«	«	—
۶۳	خیاو چائی	۱۰	۱۱	قریه	—	—	—
۶۴	انار چائی	۹	۷	«	—	—	—
۶۵	تقدیی چائی	۸	۷	«	—	—	—
۶۶	خلخال قزل اوزن	۸۰۰	۲۰۰۰	«	۳	—	—
۶۷	سیوک چائی	۱۰۰	۸۰۰	«	۱۵	—	—
۶۸	شاہرود	۸۰	۸۰۰	«	۱۶	—	—
۶۹	سنجد	۷۰	۱۵۰۰	«	۱۴	—	—
۷۰	آذر شهر گنیر	—	—	«	۷	—	—
۷۱	آلمالو چرسه دریوار	۵۰ سنك	۱۰۰۰	«	۳	—	—
۷۲	امیر ایرج	—	—	«	۴	—	—
۷۳	بر رضائیه شهر چائی	—	—	از کوههای کوو تر دهستانهای رضائیه	—	—	—
۷۴	روضه چائی	—	—	«	«	«	«
۷۵	باراندوز چائی	—	—	«	سرحدی جمال الدین	«	—
۷۶	ناز لو چائی	—	—	—	کوههای کردستان	«	—
۷۷	شاہپور زولا	—	—	—	از خاک ترکیه دهات واقعه در میر خور	—	—
۷۸	امیر علی	—	—	«	«	«	—

شماره نام شهرستان مساحت اراضی که
رددیف یا پنجه نام رو دخانه در بیهار مسروب مینماید به هکتار

۷۹-	نظر علی	-	-	-	اراضی کهنه شهر
۷۰-	ماکو	دیک بار	-	-	ماکو
۷۱-	رو دخانه زنگبار	-	-	-	از بازیزیدتر کیه دهستان چای باسار
۷۲-	آب سفید	-	-	-	کوههای اوایلی دهات واقعه در میر خور
۷۳-	سر دشت رو دخانه سردشت	-	-	-	از خاک عراق
۷۴-	آغ چای	-	-	-	تر کیه دهستان سکمن
۷۵-	قطور	-	-	-	رها
۷۶-	رو دخانه قره سو	-	-	-	چمنزارهای دهستان فیروزق، ایوان غلی
۷۷-	قدو خ بوغان	-	-	-	از چمنزارها دهات واقعه در میر خور
۷۸-	مهاباد رو دخانه مهاباد	-	-	-	-
۷۹-	جلفا علمدار دره دنیز	۲ متر مکعب	از کوههای سردشت اراضی علمدار	-	-
۸۰-	لیوار جان ۲۵	-	-	-	-
در پیشتر رو دخانه های آذربایجان میتوان سد ایجاد نمود و با ذخیره آب جلگه های حاصلخیز آنرا در موقع آبیاری و استفاده کاملی از فلاحت و دام پروری نمود ولی تاکنون اقدامی نشده است اخیراً شرکتی بنام شرکت سهامی آبیاری آذربایجان (۱) تشکیل و در مقام اقدام باین امر مهم حیاتی میباشد از جمله در نظر است زرینه رود					

(۱) این شرکت در بهمن ماه ۱۳۲۶ با سرمایه در حدود سی میلیون ریال که ده میلیون ریال آن از عطیه ملوکانه و ده میلیون ریال آن بنگاه مستقل آبیاری ایران و نه میلیون ریال آن شهرداری تبریز و باقی را مردم سهیم میباشند در تبریز تشکیل و با برنامه وسیعی شروع با تجارت مقدمات امر نموده است.

واقع در میاندوآب سدی ایجاد نماید در صورتی که بعقیده نگارنده مقدم بر آن سد سیمین رود که آنهم در میاندوآب (۱) است میباشد گرچه آب این رود بمراتب کمتر از زرینه رود است ولی جلگه وسیعی که ممکن است از ذخیره آب این رود خانه آیساری شود بمراتب مستعد تر از جلگه مشرف بر رود خانه زرینه رود بوده و خواهد بود.

توضیح آنکه آب رود خانه زرینه رود در گوارائی و قابلیت شرب نظیر آب رود کارون خوزستان است و پس از تصفیه و لوله کشی مورد استفاده ساکنین میاندوآب قرار خواهد گرفت ولی متأسفانه ساکنین میاندوآب با داشتن دو رود خانه در طرفین مسکن خود و با فاصله که این دو رود خانه در حدود پنج کیلومتر داراست از نعمت آب مشروب محروم و باطی مسافت زیادی باید آب غیر مصفی از رودخانه زرینه رود بردارند ظاهراً در نظر گرفته اند بزودی دستگاه تصفیه در کنار این رود دایر واز آنجا به شهر لوله کشی ورفع احتیاج اهالی را بنمایند و از نظر تأمین آب مشروب اهالی این اقدام بی نهایت ضروری و قابل توجه است.

ناتمام

(۱) وجه تسمیه میاندوآب که فوق العاده حاصلخیز و محل کارخانه قندسازی است آنستکه بخش مزبور در میان دور رودخانه زرینه رود و سیمین رود قرار دارد و باتامین آب کافی جلگه های آن وسیع کاملاً مستعد هر گونه زراعتی خواهد بود